

УДК 613 (477):378

Ігор Шостак,

аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту
Кіровоградського державного педагогічного
університету імені Володимира Винниченка

СУТНІСТЬ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ КОЛЕДЖІВ У ПОЗААУДИТОРНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті розглядається обґрунтування педагогічних умов формування культури здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторній діяльності. Апробація власних педагогічних умов кореляційного взаємозв'язку теоретичної та практичної підготовки, розвитку самостійного самоврядування та спортивно-оздоровчої діяльності студентів медичного коледжу у позааудиторній діяльності сприятиме вирішенню проблематики дослідження формування культури здоров'я студентів медичних коледжів.

Ключові слова: культура здоров'я, студенти медичного коледжу, спортивно-оздоровчий парламент, спортивно-оздоровча діяльність, теоретична та практична підготовка, метод проектів, позааудиторна діяльність.

В статье рассматривается обоснование педагогических условий формирования культуры здоровья студентов медицинских колледжей в внеаудиторной деятельности. Апробация собственных новых условий корреляционной взаимосвязи теоретической и практической подготовки, самостоятельного самоуправления и спортивно-оздоровительной деятельности студентов медицинского колледжа в внеаудиторной деятельности будет способствовать решению проблематики исследования формирования культуры здоровья студентов медицинских колледжей в внеаудиторной деятельности.

Ключевые слова: культура здоровья, студенты медицинского колледжа, спортивно-оздоровительный парламент, метод проектов, спортивно-оздоровительная деятельность, теоретическая и практическая подготовка, внеаудиторная деятельность.

In the article the substantiation of pedagogical conditions of formation of culture of health of students of medical colleges in extracurricular activities. Testing their new environment correlation relationship of theoretical and practical training, self-government and sport and recreational activities of medical college students in extracurricular activities contribute to solving the problems of the research culture of health of students of medical colleges. In the future, earned theoretical knowledge of a culture of health and implemented

student sports parliament must accumulate to exist in the activity of medical students in the sports sections, participation in regional and national sports day, tourist hiking, solving design problems that we According become a culture of health conditions of medical college students in extracurricular activities. However, it should also be noted that the above conditions are not educational panacea. You can not give up the search for new terms, given the lack of extracurricular technique is developed in high school.

Key words: *health culture, students of medical college sports parliament, method of projects, sports and recreational activities, theoretical and practical training, extracurricular activities.*

Постановка проблеми. Зміни, які відбуваються в нашій країні часто культуру здоров'я особистості виводять не на перше місце в життєвих цінностях людини. Проблеми в економічному та політичному житті спонукають людей до активізації своїх можливостей, в першу чергу, задля фінансової забезпеченості та іноді навіть «інстинкту самозбереження» в надзвичайних умовах.

Проте, криза соціальних ідеалів, протиріччя громадян з різних географічних частин України, відсутність віри переважної більшості населення в перспективне майбутнє держави в цілому вимагає виховувати молоде покоління на засадах суспільно-корисних цінностей. Формування культури здоров'я студентської молоді є однією з таких. Саме студентська молодь в майбутньому формує соціально-ціннісне ядро держави, тим самим забезпечуючи напрямки розвитку країни та її інтеграції до світових ідеалів. І якщо в студентські роки не продовжувати формувати у молоді культ здоров'я людини, то ми продовжуватимемо бути за визначенням ЮНЕСКО «країною вимираючого етносу...».

Ми притримуємося тієї точки зору, що поряд з вічною цінністю здоров'я для особистості, формування культури здоров'я студентів медичних коледжів набуває особливих важливих відтінків. Як-от, хоч би пропаганда серед майбутніх пацієнтів здорового способу життя, санітарно-просвітницька робота в майбутній професії на власному прикладі, що в рази підвищує ефективність виконання посадових обов'язків медиків, або ще більше – військова зобов'язаність майбутніх медичних спеціалістів. Також, тенденцію щодо виховання здорової людини покладено не тільки на педагогів, але й на медиків, що в свою чергу виступає додатковим мотивом формування культури здоров'я молодшого медичного працівника.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема теоретичної та практичної підготовки студентів розглядається в дослідженнях М. Гончаренко, С. Гончаренко, Л. Пустолякової, В. Радула, В. Строкіна, Є. Таран, А. Турчака, В. Язловецького та інших. Більшість учених підкреслюють важливість вузівського етапу у формуванні особистості, чутливість цього періоду для формування культури майбутнього

спеціаліста. Ученні визначають, що теоретична підготовка студентів є видом навчально-виховної діяльності вищих навчальних закладів (ВНЗ) та невід'ємною складовою практичної підготовки. Основними видами її є лекція, лабораторні та індивідуальні заняття, консультації, бесіди тощо [7].

Історія становлення студентського самоврядування вищих навчальних закладів розглядалася в працях В. Дриночкина, В. Ігнатовича, Г. Ліпатнікової, С. Петрової, Є. Покладок, В. Спасської, Б. Струкова, П. Уварова, С. Черкасової (історичний аспект), Т. Зайченко, К. Іванової, О. Овчарук, Є. Подольської (сучасний стан студентського самоврядування), Т. Бондар (студентське самоврядування в країнах Західної Європи та США) та ін.

Допоміжним інформаційним полем для вирішення даної проблеми в навчально-виховному процесі, на нашу думку, є позааудиторна діяльність.

Досліджуючи в науковій літературі проблеми спортивно-оздоровчої діяльності, зустрічаємось з науковими працями А. Драчук, В. Бабаліч, С. Собко, В. Романенко та інших авторів.

Метою статті є визначення та обґрунтування сутності педагогічних умов формування культури здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторній діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студентська молодь в майбутньому формує соціально-ціннісне ядро держави, тим самим забезпечуючи напрямки розвитку країни та її інтеграції до світових ідеалів.

Поряд з вічною цінністю здоров'я для особистості, формування культури здоров'я студентів медичних коледжів набуває особливих важливих відтінків.

Звичайно, слід розуміти, що для вирішення досліджуваної нами проблематики, не можливо втілювати ті чи інші умови не почавши з додаткового теоретичного забезпечення актуальних знань студентів-медиків з категорії «культури здоров'я особистості». Найоптимальнішою першою умовою формування культури здоров'я студентів медичних коледжів ми вважаємо кореляційний взаємозв'язок теоретичної і практичної підготовки у позааудиторній діяльності.

Аналізуючи навчально-виховний процес у Кіровоградському медичному коледжі, в розрізі проблематики нашого дослідження відмічаємо, що теоретична та практична підготовка студентів входить до навчального плану з дисциплін «Фізична культура» та «Фізичне виховання», проте відведений загальний час згідно робочих навчальних програм по різному. Головним видом теоретичної навчальної діяльності є лекція та самостійна робота студентів. Так, на фельдшерському відділенні на весь курс навчання дисципліни «Фізичне виховання» відведено лише 6 годин на лекційну роботу та 12 годин на самостійну роботу студента (СРС), а студенти фармацевтичного відділення поряд з більшою кількістю годин на лекційний матеріал вивчення мають згідно робочих навчальних програм

більше 100 годин на СРС.

На нашу думку, це зумовлено штучним вирівнюванням годин на відділеннях згідно календарно-тематичних планів, задля нівелювання різної кількості семестрів та кредитів навчання. Стосовно практичної підготовки студентів медичного коледжу слід відмітити проведення згідно плану роботи циклової комісії фізичного виховання секційної роботи за такими видами спорту як легка атлетика, волейбол, баскетбол, настільний теніс, атлетизм, фут-зал. Також проводяться різні спортивно-розважальні заходи, пішохідні туристичні походи.

Отже, помічаємо, що за основу теоретична підготовка студентів медичних коледжів з дисциплін «Фізична культура» та «Фізичне виховання», як ключових дисциплін у вирішенні питань проблем здоров'я студентської молоді, відбувається у навчальній діяльності, або ще як часто зустрічаємо у аудиторний час. Позааудиторна діяльність в переважній більшості виконує практичну підготовку. Провівши педагогічне спостереження за студентами перших курсів помічаємо, що у зв'язку з тривалим процесом адаптації до нових умов навчання та побуту, студенти за часту не в повній мірі активні і мотивовані до формування власної культури здоров'я в даний проміжок часу. Щоб прискорити етап максимально активного включення студентів до формування власної культури здоров'я нами заплановано провести в медичному коледжі НК (настановну конференцію) з питань формування культури здоров'я студенті-медиків, як головного засобу вирішення проблеми кореляційного взаємозв'язку теоретичної і практичної підготовки з формування культури здоров'я. Поряд з цим впровадити систематичні тематичні години з формування культури здоров'я та ведення робочих зошитів.

Рекомендації щодо включення НК в навчальний план ВНЗ знаходимо в документах МОН України за 2008 рік [3].

В пошуках визначення поняття «настановна конференція» зустрічаємось лише з видом навчальної роботи ВНЗ ознайомчої направленості перед студентською практикою, а з проблем культури здоров'я НК нами не помічено.

В нашому баченні, НК з формування культури здоров'я студентів-медиків – це зібрання студентської молоді першого року навчання для обговорення проблематики з формування культури здоров'я особистості, надання коментуючої інформації стосовно завдань дисципліни «Фізичне виховання» та обов'язків студентів, спортивно-оздоровчої роботи ВНЗ, думок експертів тощо.

Метою НК ми бачимо мотивацію студентів до обов'язкових занять з фізичного виховання та формування культури здоров'я студента-медика; аналіз та обґрунтування навчальної програми з фізичного виховання ВНЗ I–II рівнів акредитації.

Завданням НК є адаптація студентів до дисциплін пов'язаних з

формуванням культури здоров'я студентів, підвищення активності студентів першого року навчання зі збереження і зміцнення свого здоров'я і оточуючих, комплексний підхід до формування розумових і фізичних якостей студентів, залучення молоді до самостійних занять фізичними вправами та занять в секціях за видами спорту.

НК запланована до проведення щорічно в вересні місяці для студентів I року навчання в позааудиторний час. Вона повинна проходити з використанням мультимедійного обладнання бажано в актовому залі, щоб охопити всіх студентів I курсу. В її проведенні прийматимуть участь викладачі фізичного виховання, студенти старших курсів, завідувачі відділення, куратори, експерти, ветерани спорту тощо. Під час конференції будуть проведені анкетування, бесіди, відповіді на проблемні питання, інформація стосовно структури навчальної програми; умов, форм, методів та засобів проведення навчально-виховного процесу з фізичного виховання.

Говорячи про кореляційний взаємозв'язок теоретичної і практичної підготовки з формування культури здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторній діяльності ми запланували також провести в позааудиторний час тематичні години.

Ми плануємо планово проводити їх один раз на тиждень з кураторами відповідних груп за запропонованими нами матеріалами в експериментальних групах на щотижневих класних годинах. Обсяг тематичних інформаційних годин складатиме близько 10–15 годин на семестр. За змістом ці години підпорядковуватимуться загальній меті виховання, та мають передбачати цілеспрямований планомірний вплив на світогляд студентів-медиків, їхні переконання, почуття, розвиток волі й характеру, потреб і здібностей, духовних та фізичних якостей задля формування культури здоров'я особистості.

Тематичну годину ми плануємо присвячувати роз'ясненню певної проблеми або кількох споріднених проблем ЗСЖ та культури здоров'я з широким залученням до її проведення студентів, що гіпотетично має забезпечувати поглиблення й розширення їхніх знань базового та варіативного компонентів змісту фізичного виховання, як дієвого чинника формування культури здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторний час.

Такі знання мають формувати у студентів валеологічний світогляд. Контроль за засвоєнням матеріалу плануємо проводити на початку кожної наступної інформаційної години у вигляді експрес-тестів.

Так, наприклад при дослідженні особливостей тілобудови, фізіологічних та функціональних показників організму у співставленні їх з нормативними показниками, у студентів передбачаємо покращення пізнавальної активності, з формуванням відповідних суджень, оцінки щодо власної сформованості культури здоров'я.

Контролювати та доповнювати кореляційний взаємозв'язок теоретичної та практичної підготовки студентів медичних коледжів з формування культури здоров'я ми плануємо з допомогою популярних в школах робочих зошитів з предметів, а в нашому випадку з дисципліни «Фізичне виховання».

Сьогодні в теорії і методиці виховання студентів у ВНЗ широко використовується та впроваджується студентське самоврядування.

Історія становлення студентського самоврядування вищих навчальних закладів розглядалася в працях В. Дриночкіна, В. Ігнатовича, Г. Ліпатнікової, С. Петрової, Є. Покладок, В. Спасської, Б. Струкова, П. Уварова, С. Черкасової (історичний аспект), Т. Зайченко, К. Іванової, О. Овчарук, Є. Подольської (сучасний стан студентського самоврядування), Т. Бондар (студентське самоврядування в країнах Західної Європи та США) та ін. Поряд з тим, студентське самоуправління як соціокультурний феномен вивчала Т. Баландіна. Експліцитний розвиток студентського самоврядування в контексті освітньої парадигми управлінсько-педагогічної науки досліджувався М. Приходьком [6].

Вивчення історико-педагогічного аспекту проблеми (В. Ігнатович, С. Петрова, В. Попов, М. Суворов, Б. Струков, П. Уваров та ін.) дозволило говорити про тривалу традицію функціонування студентських самоврядних об'єднань у ВНЗ, принципи їх об'єднання (спільне навчання, проживання, проведення позанавчального часу). З'ясовано, що самоврядування студентства є логічним продовженням самоврядності ВНЗ, умовою збереження студентської солідарності, автономії [8].

Досліджуючи нормативні документи з виховної роботи в медичному коледжі знаходимо тлумачення студентського самоврядування як самостійну громадську діяльність студентів медичних коледжів з реалізації функцій управління вищим навчальним закладом, яка визначається адміністрацією коледжу, відділеннями та здійснюється студентами згідно з метою й завданнями, які стоять перед студентськими колективами, функціонує з метою забезпечення виконання студентами своїх обов'язків і захисту їхніх прав й сприяє гармонійному розвитку особистості студента, формуванню у нього навичок майбутнього організатора, керівника.

Підсумовуючи дослідження студентського самоврядування в Україні та Європі ми дійшли до висновку, що студентське самоврядування є невід'ємною умовою існування та управління сучасних ВНЗ, та дієвим чинником впливу на формування життєвих цінностей студентів.

Для функціонування студентського самоврядування найбільш сприятливим є позааудиторний час діяльності медичного коледжу.

Однією з головних умов ефективної позааудиторної роботи вузу є створення для студентів додаткової та досить сильної мотивації, оскільки така діяльність є добровільною і необов'язковою, адже не включена до навчальних планів та програм. Вона повинна мати, окрім навчальної цілі,

розважальний характер та проходити в невимушеній обстановці. Необхідно також враховувати думку студентів щодо їх ролі й місця в організації та проведенні таких заходів [1].

Саме тому, в розрізі проблематики нашого дослідження, засобом другої педагогічної умови формування культури здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторній діяльності є створення на базі ВНЗ I–II рівнів акредитації спортивно-оздоровчого парламенту (СОП), як органа студентського самоврядування із формування активності студентів до зміцнення та збереження культури здоров'я та надання їм можливості впливати і проявляти себе у спортивно-оздоровчій діяльності медичного коледжу.

На нашу думку, участь у спортивно-оздоровчому парламенті спрямована на розвиток позитивного ставлення студента-медика до себе як активного та відповідального соціального суб'єкта, до різних соціальних груп (за професійною, віковою, соціальною тощо ознаками), до суспільства в цілому.

В ретроспективі нами взятий статут учнівського парламенту загальноосвітніх шкіл України для створення СОП.

В загальних положеннях керуючого документу (статут) СОП ми визначили, що на настановній конференції на початку навчального року із активних студентів буде вибраний фізкультурно-спортивний актив коледжу, які таємним чи відкритим голосуванням виберуть голову парламенту зі студентів коледжу. Потім під нашим контролем буде створений СОП з 10 членів. Вони будуть відібрані із найбільш активних і творчих студентів з різних секцій за видами спорту (майбутні міністерства видів спорту). Планується, що це будуть капітани збірних команд з волейболу, баскетболу, фут-залу, настільного тенісу, легкої атлетики, гирьового спорту, фітнесу та один представник від студентської ради коледжу, що має забезпечувати зв'язок з іншими самостійними об'єднаннями студентів медичного коледжу. На початку нашої експериментальної роботи ми будемо сприяти та контролювати процес зародження парламенту та його існування.

Після того, як буде створений виконавчий комітет парламенту і обраний голова, ми розробимо статут нашої організації, де чітко будуть прописані мета, завдання в загальних положеннях та основні напрямки діяльності СОП.

Кожен із членів парламенту, окрім голови, буде призначений міністром різних видів спорту, та в своїй діяльності координувати доручений їм сектор спортивно-оздоровчої роботи (рис. 1). В майбутньому, ми передбачаємо, що кількість і відповідні сектори впливу міністрів можуть змінюватись в залежності від потреб студентів-медиків у формуванні культури здоров'я.

Кожен із міністрів СОП матиме ряд доручень та обов'язків. Вони

співробітництво. На другому етапі, студенти можуть виконувати функції планування діяльності СОП, розподіл обов'язків між членами і частково координації дій між різними міністерствами, обліку і контролю, а також аналізу діяльності. На третьому етапі розвитку СОП самостійно реалізують усі оперативні функції.

Ми вважаємо, що інтеграція спортивно-оздоровчого парламенту у самостійне самоврядування медичного коледжу сприяє якісному росту рівнів сформованості визначених нами критеріїв формування культури здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторній діяльності: розумового, мотиваційно-естетичного та креативно-діяльнісного.

Студенти-медики через дану форму навчально-виховної діяльності активно прийматимуть участь у спортивно-оздоровчому житті коледжу, покращуючи свої знання з культури здоров'я, отримуючи додаткову мотивацію до творчих самостійних та колективних починань задля вирішення проблеми формування власної культури здоров'я, та поряд з тим паралельно виховувати самопізнання, самовиховання та самореалізацію, як педагогічні аспекти загальнолюдського виховання.

Протягом останніх років ведеться активний пошук нових форм і методів підвищення якості фізичного виховання майбутніх фахівців із вищою освітою. Разом із тим аналіз спеціальної літератури (А. Драчук, В. Бабаліч, С. Собко, В. Романенко та інші) свідчить про те, що діюча система фізичного виховання у вищих навчальних закладах недостатньо ефективна для підвищення рівня фізичної підготовленості, формування культури здоров'я та інтересу значної кількості студентів до занять фізичними вправами, що вимагає пошуку нових науково обґрунтованих шляхів удосконалення організації фізичного виховання у вищих навчальних закладах, розробки моделей чи педагогічних умов організації спортивно-оздоровчої діяльності, що забезпечить можливість оптимізувати рухову активність студентів шляхом внесення змін в організацію виховної роботи в позааудиторній діяльності.

Вирішення проблеми нашого дослідження, це не мов зведення будинку, де фундаментом є теоретичні знання, стінами самостійне самоврядування засобами спортивно-оздоровчого парламенту, а дахом має бути практична участь у спортивно-оздоровчому житті медичного коледжу. І саме тоді, на нашу думку, ми завершимо будівництво під назвою «Формування культури здоров'я студентів медичних коледжів».

Для більш глибокого розуміння стану нашої проблеми дослідження нами була досліджена спортивно-оздоровча робота в медичному коледжі.

Проте, поряд із зазначеними позитивними чинниками діяльності циклової комісії фізичного виховання медичного коледжу, ми бачимо умови покращення спортивно-оздоровчої діяльності за рахунок чіткого структурування роботи студентів і викладачів у позааудиторний час, розширення секцій бажаних студентами видів спорту за рахунок залучення

роботи тренерів-викладачів місцевих ДЮСШ, а також пропозицій студентського спортивно-оздоровчого парламенту щодо модернізації даної виховної роботи (рис. 2).

За нашими переконаннями дана структура повинна складатися із напрямків та форм спортивно-оздоровчої роботи.

До напрямків ми відносимо професійно-прикладне, гігієнічне, спортивне, оздоровчо-рекреаційне, лікувальне та креативно-діяльнісне спрямування. Кожен із напрямків несе в собі вирішення кола своїх завдань.

Рис. 2. Структура фізкультурної та спортивно-оздоровчої позааудиторної діяльності ВНЗ I–II рівнів акредитації з формування культури здоров'я студентів медичних коледжів

В ретроспективному аналізі спортивно-оздоровчого середовища позааудиторної діяльності студентів медичних коледжів ми відмічаємо

існування гігієнічного, оздоровчо-рекреаційного, спортивного та лікувального напрямку. Кожен із них є обов'язковим для вирішення з формування культури здоров'я студентів-медиків.

Проте в розрізі майбутньої професії молодшого медичного спеціаліста ми вважаємо за необхідне відновити професійно-прикладний напрямок, який повинен забезпечити актуалізацію рухових вмінь та навичок, теоретичних знань студентів в контексті професійної підготовки. Головним засобом даного напрямку буде окремий гурток професійно-прикладної фізичної підготовки студентів медичних коледжів зі своїми характерними завданнями та цілями.

Крім того, на нашу думку, ще одним якісним напрямком спортивно-оздоровчої роботи медичного коледжу у позааудиторній діяльності стане креативно-діяльнісне спрямування студентів-медиків. Даний напрямок повинен акумулювати знання та бажання молоді в їх творчу роботу по формуванню власної культури здоров'я.

Головним генератором творчих ідей студентства буде спортивно-оздоровчий парламент, як умова активної діяльності студентів медичних коледжів у формуванні культури здоров'я у позааудиторній діяльності.

Визначившись зі спрямуваннями, ми визначаємо наступні форми спортивно-оздоровчої позааудиторної діяльності: організовані заняття, фізкультурно-спортивні заходи, спортивно-оздоровчий парламент та самостійна робота студентів.

В пошуках інноваційних змін в теорії та методиці виховання студентів, які б можна було використати в нашому дослідженні, помічаємо позитивну тенденцію до використання методів проектів, як засобу впливу на розвиток самопізнання та креативно-творчої діяльності студентської молоді.

Саме використання самовиховання як педагогічного аспекту цілеспрямованої роботи над розвитком і самовдосконаленням людини, спонукало нас до використання методу проектів у позааудиторній самостійній спортивно-оздоровчій діяльності студентів медичного коледжу. Слід зазначити, що метод проектів використовувався нами лише в роботі експериментальної групи нашого дослідження.

Досліджуючи інформаційні джерела, використання методів проектів у спортивно-оздоровчій діяльності медичних ВНЗ I–II рівнів акредитації нами не знайдено. Тому вважаємо, що апробація даної педагогічної технології використана в медичних коледжах нами вперше.

Висновки і перспективи. У перспективі здобуті теоретичні знання з формування культури здоров'я та впровадженій студентській спортивно-оздоровчій парламент повинні акумулювати своє існування в активності студентів-медиків в роботі спортивних секцій, участі в обласних та всеукраїнських спартакіадах, туристичних пішохідних походах, вирішеннях проектних завдань, що на нашу думку, стане умовами формування культури

здоров'я студентів медичних коледжів у позааудиторній діяльності.

Але, слід також зазначити, що наведені педагогічні умови не є панацеєю. Не можна відмовлятися від пошуку нових умов, враховуючи недостатню розробленість методики позааудиторної роботи у вищій школі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Герасименко С. В. Управление научно-исследовательской деятельностью субъектов инновационного процесса в педагогическом колледже: автореф. дис. на соискание ученой степени канд. пед. наук: спец. 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования» / Герасименко С. В. – Волгоград, 2004. – 20 с.
2. Егоров В. В. Педагогика высшей школы / Егоров В. В., Скибицкий Э. Г., Храпченков В. Г. – Новосибирск: САФБД, 2008. – 260 с.
3. Закон України «Про вищу освіту» №2984-III. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.osvita.org.ua/pravo/law_05/
4. Метод проектів – ефективна технологія навчання. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://osvita.ua/school/method/technol/1415/>
5. Закон України «Про фізичну культуру та спорт» від 19.05.2015 № 453 – VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://kodeksy.com.ua/dictionary/f/fizkul_turno-zdorovcha_diyal_nist.htm
6. Зеленський Р. М. Місце і роль позааудиторної фізкультурно-оздоровчої роботи в системі діяльності ВНЗ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.rusnauka.com/8_NMIV_2013/Pedagogica/2_131541.doc.htm
7. Круцевич Т. Ю. Основные направления совершенствования национальной системы физического воспитания молодежи / Т. Ю. Круцевич // Олимпийский спорт и спорт для всех : тезисы V Междунар. науч. конгр. – 2001. – С. 350.; Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів : навч. посіб. / Шиян Б. М. – Ч. 1. – Т. : Богдан, 2003. – 272 с.
8. Павлицька К. М. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Київ Виховні аспекти у діяльності педагогічного університету ISSN 2075-146X. Витоки педагогічної майстерності. Збірник наукових праць. Полтава, 2011.